

Ante Čović

Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Borongajska cesta 83d, HR-10000 Zagreb
ante.covic1@zg.t-com.hr

Besmisao »primijenjene etike«

Od etičkog vakuuma do etičkog apsurd

Sažetak

Aktualni proces fragmentiranja etike na brojne posebne etike autor u polazištu članka ocjenjuje kao proces destruiranja etike kao filozofske discipline. To dovodi u vezu s povijesnim neuspjehom etike koja zbog kategorijalnih ograničenja nije bila u stanju odgovoriti na izazove uznapredovale znanstveno-tehničke civilizacije, uslijed čega je nastao »etički vakuum« (H. Jonas). U reakciji na etički vakuum nastale su brojne etičke inicijative koje autor, prema učincima na rehabilitaciju uloge tradicionalne etike i na stvaranje novog orijentacijskog okvira, razvrstava na destruktivnu i produktivnu liniju. Na produktivnoj crti prevladavanja etičkog vakuuma nastala je bioetika koja je, zajedno s drugim etičkim projektima, stvorila novo orijentacijsko ozračje koje autor naziva »novom etičkom kulturom«. Na destruktivnoj liniji, uz inflaciju posebnih etika, pojavio se i poseban oblik destrukcije u vidu implantiranja »primijenjene etike«, koju autor označava kao besmislen pojam, u tkivo tradicionalne etike. Potom autor izlaže tri glavna problema primijenjene etike. Prvi je glavni problem supstancijalne naravi i sastoji se u tome što ona nema i u načelu ne može imati neupitne norme kao objekt primjene. Drugi je glavni problem metodološke naravi i sastoji se u neprimjerenosti i neprihvaćenosti deduktivizma kao modela primjenjivanja etičkih normi na praksu. Treći je glavni problem uporabne naravi i sastoji se u razvijanju mita o praktičnosti primijenjene etike. Autor izvodi zaključak da primijenjena etika nije ni etički koncept ni etički projekt nego marketinški brend koji se na etičkom planu ispostavlja kao besmisao. U poanti članka autor tvrdi da je primijenjena etika postala institucijom etičkog apsurdna u onom trenutku kada je kao isprazna marketinška etiketa preuzela prazno mjesto objekta primjene i ulogu opće etike za nepovezani i nedefinirani konglomerat posebnih etika koje su pretvorene u njene grane.

Gljučne riječi

etika, primijenjena etika, bioetika, etički vakuum, etički apsurd

Qui falso distinguit, falso docet.

Etika i njeni endemski problemi

Etika kao filozofska ili, šire, kao znanstvena disciplina suočava se s poteškoćama u određenju kakve su za druge filozofske ili znanstvene discipline upravo nezamislive. Poteškoće nastaju, s jedne strane, u odnosu prema predmetu kojim se bavi te, s druge strane, u proizvoljnim razgraničenjima unutar predmeta s povratnim učinkom na disciplinu. Teško je zamisliti da bi, primjerice, netko imao poteškoća u razlikovanju kemije ili sociologije i predmeta kojima se te discipline bave. Isto vrijedi i za filozofske discipline, pa je tako teško zamisliti da bi netko imao nedoumica o odnosu metafizike i njena predmeta.

S druge strane, brojna razgraničavanja unutar njena predmeta, koja dosežu apsurdne razmjere, potenciraju prethodno navedenu poteškoću do razine bezizglednosti. Sve to etički diskurs počesto čini konfuznim i nerazumljivim pa se etičke rasprave zbog »viška pojmovā« i konceptualne pretrpanosti, kao i zbog nejasnih i nemogućih razlikovanja, često odvijaju na razini ispraznog etičkog verbalizma koji funkcionira gramatički, ali ne i logički, dok se u slučaju zamučene razlike etike i njena predmeta nerijetko pretvaraju u moralistički diskurs samoispravnosti i nagovaranja na dobro.

Problem nerazlučivosti ili otežane razlučivosti etike kao discipline od njena predmeta ima svoje povijesne i sadržajne razloge i objašnjenja. Povijesni razlozi potječu od Aristotela, koji je teorijsku i praktičnu razinu kategorije dobra označavao pridjevom »etički«, dok se sadržajni razlozi nalaze u samoj stvari, odnosno u značajki refleksivnosti koja je, doduše u različitom modalitetu, zajednička etici kao disciplini i moralu kao njenu predmetu.¹

Beskrajna djeljivost etike ili etike objektnog genitiva

U dugoj i razvedenoj povijesti etike nalazimo brojne podjele, od kojih su neke postale gotovo općeprihvaćene i udžbenički kodificirane kao npr. podjela na normativnu i deskriptivnu etiku, zatim unutar normativne etike podjela, koja se ravna prema vrhovnom kriteriju moralne prosudbe, na deontološku i posljedičnu etiku uz dodatak teološke etike. Do stupnja općeprihvaćenosti raširena je i podjela na opću etiku i posebne ili specijalne etike koje поближе razmatraju specifičnu problematiku u određenim područjima ljudske djelatnosti. Ta podjela nedvojbeno ima svoju osnovanost i tradiciju, a postala je problematičnom tek u najnovije vrijeme zbog inflatornog umnožavanja posebnih etika te zbog slabljenja ili gubljenja njihove konceptualne povezanosti s općom etikom. Za posebne ili specijalne etike često se alternativno upotrebljava naziv »područne etike«. S obzirom na navedene okolnosti naziv »područne etike« znatno je prikladniji od naziva »posebne etike« jer već na preliminarnoj jezičnoj razini otklanja moguće pogrešno razumijevanje da se u tom segmentiranom obliku etike uspostavlja poseban kriterij moralne prosudbe. Riječ je samo o prigodnom usredotočenju pozornosti na posebno područje djelovanja pod vidom opće etike i općevažećeg kriterija moralne prosudbe. Utoliko takvim, u osnovi metodičkim (tehničkim) fokusiranjima etičkog istraživanja i etičke rasprave ne bi trebalo pridavati osobitu važnost niti ima smisla takva prigodna omeđivanja istraživanja i rasprave petrificirati te pretvarati u samostalne discipline. Međutim, u znatnom dijelu posebnih ili nominalno područnih etika upravo se to događa.

Stoga ćemo za potrebe ovog izlaganja uvesti razlikovanje posebne i područne etike. *Posebnom etikom* nazivat ćemo onaj oblik etike koji teži disciplinarnom osamostaljivanju, koji gubi poveznicu s općom etikom i općevažećim etičkim normama te razvija posebne norme s ograničenim važenjem, koje metodologijom moralne refleksije izvodi iz moralne prakse u dotičnom području djelovanja. *Područnom etikom* nazivat ćemo onaj oblik etike koji metodološki ne izlazi iz okvira opće etike, što znači da metodologijom etičke refleksije, na pretpostavkama općevažećih etičkih normi, razmatra i istražuje specifičnu etičku problematiku u određenom području ljudske aktivnosti. Iz rečenog proizlazi da područna etika, konceptualno gledano, ne može razvijati ambiciju da se osamostali i zatvori u zasebnu etičku disciplinu. Premda problem nije terminološke nego sadržajne naravi, područne bi etike bilo uputnije označavati nazivom »etika u...« (naime, u određenom području) nego nazivom »etika« s navođenjem područja u genitivu.

Gotovo da nema segmenta ljudske aktivnosti za koji već nije deklarirana odgovarajuća posebna etika: etika mode, etika slobodnog vremena, etika rizika i tako unedogled, da ne spominjemo one oblike etike koji su postali samorazumljivi i potvrđeni u masivnoj stručnoj literaturi poput etike okoliša, etike medija i sl. Proces fragmentiranja etičkog predmeta i povratno etičke discipline i dalje se nastavlja premda je već sada dosegnuo apsurdne razmjere. Ako je preduvjet za stvaranje posebne etike utvrđivanje omeđenog područja djelovanja, onda su mogućnosti fragmentiranja etičkog predmeta i etičke discipline zapravo beskrajne. Proces fragmentiranja etike na brojne posebne etike zapravo je proces destruiranja etike kao filozofske discipline. Ono što bi na kraju tog procesa moglo biti uspostavljeno kao nadomjestak za filozofsku etiku (opću etiku) jest ekspanzirajući konglomerat međusobno nepovezanih posebnih etika. Zajednička je značajka svih posebnih etika da etičke norme izvode moralnom refleksijom iz segmenta djelatnosti na koji se odnose, tako da ih možemo obuhvatiti skupnim nazivom – etike objektnog genitiva.

Povijesni poraz tradicionalne etike

Dok je problem otežane razlučivosti etike i njena predmeta konstitucionalne naravi i prenosi se nasljeđem od samih početaka discipline, problem olake i pretjerane razlučivosti unutar etičkog predmeta s povratnim učinkom na disciplinu novijeg je datuma i predstavlja jednu od pojavnosti u kojima se očituje aktualna kriza tradicionalne etike, koja poprima razmjere povijesnog poraza discipline. Ispostavilo se, naime, da etika zbog imanentnih kategorijalnih ograničenja nije u stanju odgovoriti na izazove strelovito uznapredovale znanstveno-tehničke civilizacije i na opasnosti za opstanak čovjeka i života koje otuda proizlaze. Nemoć tradicionalne etike uvjetovana je činjenicom da je povijesna situacija znanstveno-tehničke nadmoći koju je suvremeni čovjek ostvario nad prirodom i nad ljudskom prirodom načelno drugačija od svih drugih stanja i etapa u dosadašnjoj povijesti čovječanstva. Upravo taj povijesni presedan, koji je tradicionalnu etiku stavio izvan snage, Hans Jonas će postaviti kao polazišnu tezu djela koje predstavlja najprecizniju normativnu dijagnozu našeg vremena:

»Podčinjavanje prirode, koje je zamišljano kao sreća za ljude, dovelo je, u prekomjernosti svojeg uspjeha, koji se sada proteže i na prirodu samog čovjeka, do najvećeg izazova čovjekovom bitku koji je izrastao iz njegovog vlastitog čina. To je sve novo i nema nikakve sličnosti sa bilo čim dosadašnjim, kako po vrsti tako i po poretku veličina.«²

»Zato nas« – zaključuje Jonas – »ni jedna baštinjena etika ne uči o tome što je 'dobro' a što 'loše', čemu bi se podvrgavali potpuno novi modaliteti moći i njezinih mogućih tvorevina.«³

U kontrastu nadmoći znanja o prirodi i »kolektivno-kumulativno-tehnološkog djelovanja« koje iz tog znanja slijedi, s jedne strane, i nemoći, odnosno izostajanja etike, kojoj Jonas inače pripisuje zadaću »reguliranja moći«, s druge strane, nastao je »etički vakuum«. Tehnološko djelovanje koje je »po pred-

1

Usp. Ante Čović, *Etika i bioetika. Razmišljanja na pragu bioetičke epohe*, Pergamena, Zagreb 2014., str. 91–92.

2

Hans Jonas, *Princip odgovornost. Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, preveo

Slobodan Novakov, Veselin Masleša, Sarajevo 1990., str. 7.

3

Ibid.

metima i razmjerima novovrsno« i koje zbog predvidivih pogubnih učinaka na budućnost ne može ostati etički neutralno »razorilo je puku ideju norme kao takve«. Međutim – nastavlja Jonas – »nije razoren osjećaj za normu« ili, drugim riječima, preživjela je potreba za normom. U uvjetima etičkog vakuuma javlja se strah za budućnost, a »heuristika straha« osvještava imperativ stvaranja nove etike:

»... za etiku vrijedi da nje mora biti. Nje mora biti zato što ljudi djeluju, a etika mora djelovati na red djelovanja i na reguliranje moći. Zato nje mora biti utoliko više koliko je veća moć djelovanja koje ona mora regulirati; i kao što mora biti prilagođen veličini, tako princip reda mora biti prilagođen i vrsti onog što treba urediti. Stoga novovrsne sposobnosti djelovanja zahtijevaju nova pravila etike, a, možda, čak i jednu novu etiku.«⁴

Za Jonasa će to biti nova vrsta etike – etika budućnosti. To je etika koja svojim normama treba tako regulirati moć »kolektivno-kumulativnog-tehnološkog djelovanja« da ono ne dovede u pitanje budućnost opstanka čovjek i života.

Dvije linije reagiranja na etički vakuum

U reakciji na povijesni neuspjeh tradicionalne etike, u situaciji etičkog vakuuma koji je otud proizišao, razvijale su se tijekom posljednja četiri desetljeća prošlog stoljeća brojne inicijative, tendencije, koncepti i nadomjesni etički projekti. S obzirom na njihove učinke na rehabilitaciju uloge tradicionalne etike, kao i s obzirom na učinke na stanje etičke dezorijentacije, te nove etičke pokušaje možemo razvrstati u dvije linije reagiranja: liniju s destruktivnim učincima u odnosu na oba navedena parametra te liniju s produktivnim učincima na rehabilitaciju uloge tradicionalne etike i na stvaranje novog orijentacijskog okvira u uvjetima etičkog vakuuma.

Na produktivnoj crti prevladavanja etičkog vakuuma nastala je bioetika kao nedvojbeno najvažniji i noseći projekt na putu stvaranja novog orijentacijskog okvira. Na istoj crti nastali su brojni drugi etički projekti koji su u svom objedinjenom učinku uspostavili sasvim novo orijentacijsko ozračje i prevladavajući kritički odnos prema nezaustavljivom znanstveno-tehničkom napretku što utoliko možemo nazvati – novom etičkom kulturom.⁵ U ovom izlaganju nećemo slijediti ni pobliže prikazivati produktivnu liniju reagiranja na povijesni poraz tradicionalne etike nego se tek osvrnuti na novo pozicioniranje tradicionalne etike. Tradicionalna etika je u novim okolnostima, upravo na paradoksalan način, doživjela povijesnu rehabilitaciju te postala *condicio sine qua non* nove etičke kulture. Paradoks tog obrata sastoji se u okolnosti da je tradicionalna etika postala nezaobilaznom upravo u ispravljanju jednog od njenih krucijalnih nedostataka koji su, prema Jonasu, prouzročili etički vakuum. Tradicionalna etika zbog svog individualističkog karaktera nije bila kategorijalno opremljena niti predmetno usmjerena na »rastuće područje kolektivnog čina u kojem počinilac, djelo i učinak nisu više oni isti kao u onoj bliskoj sferi i koje enormnošću svojih snaga etici nameće jednu novu, nikad ranije ni sanjanu dimenziju odgovornosti.«⁶ Kolektivna praksa i odgovornost kolektivnog moralnog subjekta ostali su izvan dosega tradicionalne etike premda je iz te sfere već sasvim očigledno prijetila sudbinska opasnost za opstanak čovjeka i očuvanje prirode. »Nepoznata zemlja kolektivne prakse, u koju nas je dovela visoka tehnologija, još je ničija zemlja za etičku teoriju« – upozorava Jonas u predgovoru knjige *Princip odgovornost*.⁷

U međuvremenu je »ničija zemlja« kolonizirana, pri čemu su nedostaci i ograničenja tradicionalne etike kao što su individualizam i antropocentризam⁸ dospjeli u središte pozornosti novih etičkih projekata. Bioetika je

tako upravo i nastala konstituiranjem kolektivne moralne prakse i kolektivnog moralnog subjekta, i to u odgovoru na zaoštrene moralne dileme koje je nametnuo znanstveno-tehnički napredak u medicini. Kolektivni moralni subjekt u obliku etičkog tijela, kojemu je metaforički pripisana nadnaravna nadležnost »Božjeg komiteta«, rješavao je moralna pitanja primjene najnovijeg znanstveno-tehničkog dostignuća u liječenju bubrežnih bolesnika.⁹ Prva dalekosežna implikacija tog postupka bila je da je time znanost utvrđena kao nedostatna instancija za odlučivanje o odgovornom (moralnom) korištenju rezultata znanstvenog rada. Druga dalekosežna implikacija bila je da se odgovorno (moralno) korištenja znanstveno-tehničkih postignuća treba utvrđivati u postupcima kolektivne moralne prakse koja, naravno, podrazumijeva kolektivnog nositelja. Treća dalekosežna implikacija bila je da se postupanje kolektivnog moralnog subjekta treba zasnivati na diverzificiranom i situaciji primjerenom znanju te na uvidima moralne i etičke refleksije, što znači da se kolektivna moralna praksa nužno ravna upravo prema tim orijentirima.

Ovo je prilika da se uglavi razlika individualne i kolektivne moralne prakse; individualni moralni čin odvija se neposredno na podlozi moralne svijesti, odnosno moralne refleksije unutar životne situacije i ne pretpostavlja znanje o čimbenicima koji tvore dotičnu situaciju niti obrazovanost u etičkim pitanjima;¹⁰ kolektivna moralna praksa odvija se u interakciji više moralnih subjekata u kojoj se posredovanjem znanja¹¹ o čimbenicima koji tvore konkretnu situaciju, uvida moralne refleksije pojedinih subjekata i stajališta etičke re-

4
Ibid., str. 43.

5
Usp. Ante Čović, Hrvoje Jurić, »Epochal Orientation, New Ethical Culture and Integrative Bioethics«, *Formosan Journal of Medical Humanities* 19 (2018) 1–2, str. 20–30, doi: <https://doi.org/10.30097/FJMH>.

6
H. Jonas, *Princip odgovornost*, str. 21.

7
Ibid., str. 7.

8
»Etički značajan bio je direktan odnos čovjeka sa čovjekom i odnos sa samim sobom; cijela tradicionalna etika je antropocentrička.« Vidi: *ibid.*, str. 18.

9
»Komitet za dopusnice i smjernice Centra za umjetni bubrež Švedske bolnice u Seattleu« (*The Admissions and Policies Committee of the Seattle Artificial Kidney Center at Swedish Hospital*), koji je osnovan 1961. godine, proslavio se prije svega zahvaljujući članku Shane Alexander »Oni odlučuju tko živi, tko umire«, objavljenom 1962. godine u magazinu *Life* (Shana Alexander, »They Decide Who Lives, Who Dies«, *Life*, 9. 11. 1962., str. 102–104, 106, 108, 110, 115, 117–118, 123–125). Premda Alexander u navedenom članku ne koristi izraz »Božji komitet« (*God Committee*), nego »komitet za život ili smrt« (*Life or Death Committee*), u raznim pregle-

dima povijesti bioetike upravo se njoj pripisuje invencija termina »Božji komitet«.

10
»Što treba činiti prema principu autonomije volje, najobičnijemu je razumu posve lako i bez teškoća uvidjeti; što treba činiti pod pretpostavkom heteronomije volje, teško je uvidjeti i zahtijeva poznavanje svijeta.« Vidi: Immanuel Kant, *Kritika praktičkog uma*, preveo Viktor D. Sonnenfeld, Naprijed, Zagreb 1974., str. 71–72. Na razini individualne prakse, o kojoj Kant isključivo govori, »poznavanje svijeta« (znanje) nije potrebno za moralno postupanje, dok je za interesno postupanje nužno. Međutim, na razini kolektivne prakse, koju Kant ne razmatra, »poznavanje svijeta« (znanje) nužno je i za moralno postupanje.

11
H. Jonas posebno naglašava »novu ulogu znanja u moralu« u dimenziji odgovornosti koja proizlazi iz kolektivnog djelovanja: »U takvim okolnostima znanje postaje prvenstvena obaveza koja nadilazi sve što se ikad uzimalo u obzir za njegovu ulogu, i to znanje mora, po veličini, biti izjednačeno s kauzalnim razmjerom našeg djelovanja.« Jonas je pritom svjestan činjenice da »predskazujuće znanje zaostaje za tehničkim znanjem koje daje moć našem djelovanju«, koju onda pretvara u etičku obvezu priznavanja neznanja te u snažan argument za »sve neophodniju samokontrolu naše prekomjerne moći«. Vidi: H. Jonas, *Princip odgovornost*, str. 23.

fleksije stvara orijentacijski okvir za postupanje u dotičnoj situaciji. Sada je jasniji i paradoks rehabilitiranja uloge tradicionalne etike; dok je bila usmjerena na individualnu moralnu praksu, bila je za takvu moralnu praksu posve nepotrebna, da bi kao jedan od orijentira unutar kolektivne moralne prakse, koja se prethodno nalazila izvan njena vidnog polja – postala neophodnom. Tek je u kontekstu kolektivne moralne prakse etika postala konstitutivnom za moralno djelovanje. Utoliko se može reći da je bioetika povijesni poraz tradicionalne etike pretvorila u njen povijesni trijumf. To se ne odnosi samo na naprednu razvojnu fazu integrativne bioetike, gdje su, u metodološkom obrascu pluriperspektivizma, etičke perspektive postale nezaobilaznima, nego i na prethodnu fazu razvoja bioetike, gdje je etički pluralizam, uz znanstvenu interdisciplinarnost, ušao u samu definiciju bioetike.¹²

»Primijenjena etika« kao besmislen pojam

U situaciji povijesnog poraza etike i njenog metodološkog destruiranja u vidu pošasti posebnih etika uslijedio je i poseban oblik destrukcije u vidu nespojivog ucjepljivanja »primijenjene etike« u tkivo tradicionalne etike koju ćemo ovdje približe odrediti kao eurokontinentalnu filozofsku etiku pretežito deontološke provenijencije. Implantiranje je provedeno utjecajem etici izvanjskih faktora kulturne povodljivosti, konjunkturne površnosti i nakladničke presije, što je oko »primijenjene etike« stvorilo marketinško ozračje pomodnosti, neizbježnog trenda u koji se pod svaku cijenu treba uključiti. U teorijskoj konstrukciji tradicionalne etike naprosto nema mjesta za pojam »primjenjivosti« kakav je iz anglosaksonske etičke konjunktive uvezen u pakiranje »primijenjene etike«, pa utoliko potreba za importiranjem »primijenjene etike« zasigurno nije potaknuta imanentno etičkom potrebom, nego je izvanjski nametnuta utjecajem spomenutih faktora. Ove procese najlakše je pratiti na planu njemačke filozofske produkcije koja je određujuća za ono što nazivamo tradicionalnom etikom. Međutim, ovdje to možemo slijediti tek na razini ilustracije, dok sustavna rekonstrukcija toga masivnog i u osnovi apsurdnog utjecaja na tradicionalnoetički diskurs preostaje kao istraživački zadatak.

U ozračju etičkog vakuuma nastale su dvije sasvim razumljive i opravdane, reaktivne težnje kojima se htjela nadomjestiti izgubljena orijentacijska relevantnost etike: 1. težnja za konkretnim pristupom, te 2. težnja za integrativnim pristupom. Težnje su samo na prvi pogled oprečne, a u osnovi su komplementarne i tek u povezanosti pružaju cjelovito rješenje za prevladavanje etičkog vakuuma. Naravno, pod uvjetom skladnog razvijanja obiju težnji. Jednostrano ili obostrano razvijanje navedenih reaktivnih težnji samo su drugi nazivi za destruktivnu i produktivnu liniju reagiranja na stanje etičkog vakuuma.

Inflacija posebnih etika i konjunktura primijenjene etike predstavljaju jednostrana razvijanja težnje za konkretizacijom uloge etike u uvjetima suvremene znanstveno-tehničke civilizacije. Jednostranost je u slučaju posebnih etika u konačnici dovela do slabljenja i gubitka relacije prema ishodišnoj poziciji opće etike u odnosu na koju se uopće i može govoriti o posebnim etikama. Neke posebne etike svoju posebnost više ne razumiju iz odnosa prema općoj etici nego iz odnosa prema posebnom području njihova bavljenja. U slučaju primijenjene etike problem je mnogo složeniji jer je »primjenjivost« etike zapravo – besmislen pojam. Oznaka besmislenosti obuhvaća teorijski i praktični aspekt ovog problema, što znači da se, s jedne strane, odnosi na značenje/logičnost pojma, te s druge strane na njegovu uporabu.

Neizbježno se javlja preliminarno pitanje nije li preuzetno i pretjerano besmislenim označiti misaoni entitet koji je u novije vrijeme zauzeo prestižno mjesto u institucionalnim okvirima drevne filozofske discipline, koji se potvrdio na izvanjski način učestalim spominjanjem i zaposjedanjem brojnih naslovnica u filozofskoj publicistici te koji je u konačnici »kanoniziran« vlastitom enciklopedijom u dva izdanja.¹³ Ne odnosi se uspješnost primijenjene etike samo na anglosaksonsku filozofsku kulturu, koja ju je iznjedrila, nego i na eurokontinentalnu filozofsku tradiciju u koju je neprirодно ucijepljen. Ako se osvrnemo na njemačku filozofiju, koju ovdje uzimamo kao *pars pro toto* eurokontinentalne filozofije, panoramskim pogledom zamijetit ćemo nerazmjernu brojnost »uvodâ u primijenjenu etiku«, koji u zajedničkom rezultatu ostavljaju neodgovorenim uvodna pitanja što bi to bila primijenjena etika, kakvu ima ulogu i, osobito bolno pitanje, koja je svrha ucjepljivanja toga suspektnog pojma u eurokontinentalnu etičku raspravu. Da ne govorimo o znatnijem broju »uvodâ« ili drugačije zaposjednutih naslovnica knjiga s nazivom primijenjene etike u čijem se sadržaju taj naziv više uopće ne pojavljuje ili se spominje tek uzgredno.

Status preliminarnog pitanja možemo pojačati tvrdnjom jednog od globalno najutjecajnijih zagovornika primijenjene (praktične) etike Petera Singera da »izvanredan razvoj primijenjene etike u posljednja dva desetljeća [izjava iz 1995. – op. A. Č.] nesumnjivo spada u najvažnija dostignuća filozofije našeg stoljeća«.¹⁴

Navedena Singerova izjava od velike je pomoći u dešifriranju teško objašnjive ekspanzije i »izvanrednog razvoja« primijenjene etike, ali tek u povezanosti s rečenicom koja slijedi:

»Područje u kojem se taj razvoj najviše očitovao, i gdje je najvažniji, jest vjerojatno bioetika.«¹⁵

Dakle, ključ uspješnosti i objašnjenje invazivne rasprostranjenosti primijenjene etike leži u uzurpaciji inovativnog potencijala bioetike. Zagovornici primijenjene etike rado i često naglašavaju kako je bioetika »grana primijenjene etike«. Tako meritorno tvrdi Ruth Chadwick, glavna urednica, u predgovoru drugom izdanju *Enciklopedije primijenjene etike*.¹⁶ Slijedi je Heather Widdows koja bioetici pripisuje zasluge za »dramatični rast primijenjene etike« te, sukladno zaslugama, potvrđuje njen poseban status:

»Bioetika je dobar primjer dramatičnog rasta primijenjene etike jer je to vjerojatno najduže etablirana subdisciplina primijenjene etike.«¹⁷

Pridružuju se i europski epigoni, pa tako Julian Nida-Rümelin preuzima kao samorazumljivo da se »jedan važni dio primijenjene etike označava kao 'bio-

12

Usp. Warren T. Reich, »Introduction«, u: Warren T. Reich (ur.), *Encyclopedia of Bioethics*, 2. izdanje, Simon & Schuster Macmillan, New York 1995., sv. I, str. XXI.

13

Ruth Chadwick (ur.), *Encyclopedia of Applied Ethics*, Academic Press, San Diego 1998.; Ruth Chadwick (ur.), *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2. izdanje, Elsevier, Amsterdam 2012.

14

Peter Singer, »O naravi bioetike«, *Društvena istraživanja* 5 (1996) 3–4, str. 523.

15

Ibid.

16

Ruth Chadwick, »Preface«, u: R. Chadwick (ur.), *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2. izdanje, sv. I, str. XXV.

17

Heather Widdows, »Global Ethics, Overview«, u: R. Chadwick (ur.), *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2. izdanje, sv. II, str. 514–522, str. 514.

etika'«. ¹⁸ Na njega se pozivaju brojni drugi autori uvodničarske njemačke literature, čak i Ludwig Siep, koji se inače uspio emancipirati od nelogičnosti primijenjene etike. ¹⁹ Urs Thurnherr u svom *Uvodu u primijenjenu etiku* naziva bioetiku »jednom od mlađih primijenjenih etika«. ²⁰

Earl R. Winkler, također u drugom izdanju *Enciklopedije primijenjene etike*, označava biomedicinsku etiku – što je bio priručni naziv za bioetiku u početnoj fazi razvoja dok je još oslanjala isključivo na moralnu refleksiju – kao »najzreliju i najbolje definiranu granu primijenjene etike« te je ubraja u »glavne snage« koje su doprinosile uspjehu primijenjene etike:

»Uzmu li se u obzir glavne snage koje su pospješivale to povećavanje interesa za primijenjenu etiku, prirodno se prvo pomisli na biomedicinsku etiku, najzreliju i najbolje definiranu granu primijenjene etike. Premda je bila potaknuta 'oslobodilačkim' pokretima 1960-ih i 1970-ih godina, biomedicinska etika pojavila se primarno kao odgovor na raznorodne probleme i izbore izazvane novim medicinskim tehnologijama. Tradicionalne vrijednosti i etički principi medicinske struke počeli su se smatrati neadekvatnima u tim novim situacijama, jer su često izgledali kao da zahtijevaju odluke koje se čine posve pogrešnima.« ²¹

Intelektualno uzurpiranje bioetike podrazumijeva i krivotvorenje njene povijesti, posebice činjenica o nastanku. Bioetika, za razliku od primijenjene etike, ima utvrđeno rodoslovlje. U bitnome se, unatoč različitim tumačenjima, zna gdje, kako i kada je nastala i kako se razvijala. Postoji intrigantna povijest njenog imena. Jedino se ne zna na temelju čega je dospjela pod ingerenciju primijenjene etike i postala jednom od njenih (omiljenih) grana. Uzaludno je prelistavati *Enciklopediju primijenjene etike* u potrazi za usporedivim »biografskim« podacima primijenjene etike. Toga naprosto nema. To je koncept bez »videografije«. Zanimljivo je kako Peter Singer, veličajući preporod primijenjene etike u dvadesetom stoljeću, u predgovoru zbornika *Primijenjena etika* neodređeno pomiče njen nastanak u nejasne dubine povijesti filozofije:

»Koristim pojam 'preporod' jer primijenjena etika nije novost za filozofiju. Eseji Davida Humea i Johna Stuarta Milla koje donosimo u ovoj knjizi dobro se uklapaju u moderne spise; u osamnaestom i devetnaestom stoljeću ovi filozofi su se bavili primijenjenom etikom na način umnogome sličan onom današnjem. Naravno, bilo bi moguće ići još više unatrag i uključiti primjere primijenjene etike među srednjovjekovnim skolasticima ili bilo kojeg od brojnih klasičnih pisaca.« ²²

Za one koji barem i površno poznaju povijest bioetike suvišno je i napominjati da bioetika ne može biti grana primijenjene etike jer njen nastanak i razvoj nemaju, osim neosnovanoga svojatanja, nikakvu drugu poveznicu s primijenjenom etikom. Bioetika ne samo da nije nastala u okrilju primijenjene etike nego nije proizišla ni iz kakve druge etike niti neke druge discipline. Zato je podjednako neopravdano i neutemeljeno bioetiku proglašavati granom filozofske etike ili filozofskom disciplinom, što se također nerijetko događa. Kao što je božica Afrodita rođena iz morske pjene, tako je bioetika nastala iz praznine etičkog vakuuma u situaciji kada je znanstveno-tehnički napredak doveo medicinsku praksu pred moralne dileme za koje je trebalo iznaći odgovarajuća rješenja. Bioetika je nastala u pokušaju rješavanja tih dilema u maniri neposredne moralne refleksije. Tek će u kasnijoj razvojnoj fazi u sklopu bioetike biti razvijen metodološki obrazac prema kojem će se u razmatranje biotičkih pitanja uključiti pluralizam etičkih pozicija i znanstvena interdisciplinarnost.

Odgovor na preliminarno pitanje već se iz izloženog može nazrijeti: besmislenost projekta primijenjene etike proporcionalna je s njegovom uspješnošću. Ipak, odgovor će se u punoj jasnoći ocrtati sam od sebe nakon što razmotrimo glavne probleme primijenjene etike.

Primijenjena etika i njeni glavni problemi

Primijenjena etika ima tri glavna problema. *Prvi glavni problem* primijenjene etike je *supstancijalne naravi* i sastoji se u tome što ona zapravo nema objekt primjene. Problem je, k tome, i nerješiv jer ne samo da nema objekt primjene nego ga uopće ne može imati. Da bi neko znanje ili norma bili primjenjivi moraju biti konačno utvrđeni, jednoznačni i neupitni. Primjenjivati bi se mogle samo liste konačnih istina, odnosno popisi etičkih dogmi. Utoliko ne bi bilo nezamislivo da se neke konfesionalne etike, koje se zasnivaju na tvrdom dogmatizmu, nazovu primijenjenim etikama. Ali do sada nijedna konfesionalna etika nije iskazala takvu ambiciju ne želeći, najvjerojatnije, žrtvovati preostale skućene mogućnosti za slobodno razmišljanje. Primjenjivati se, nadalje, mogu rezultati egzaktnih znanosti, mada i u tom području primjene postoje brojne specifičnosti i ograničenja. Budući da nam *Enciklopedija primijenjene etike* ne donosi podatke otkud je došla ideja primijenjene etike, ostavljena nam je sloboda nagađanja. Moguće je da je ta ideja ponikla iz ne-skrivene čežnje analitičke filozofije da sama postane egzaktna znanost ili da se tom teško ostvarivom idealu što više približi.

Drugi glavni problem primijenjene etike je *metodološke naravi* i sastoji se u načinu na koji ona dolazi do svojih utvrđenja i spoznaja. Kao što sam naziv sugerira, metodološko polazište primijenjene etike jest »primjena« koja se odvija postupkom dedukcije iz objekta primjene,²³ pa utoliko deduktivizam možemo smatrati ključnim metodološkim određenjem primijenjene etike. Ruth Chadwick u jednom članku iz 1996. navodi definiciju deduktivizma i ujedno ga na posredan način dovodi u pitanje:

»Deduktivizam je gledište da ono što u primijenjenoj etici moramo učiniti jest primjena teorije poput utilitarizma ili kantijanizma na posebnu problemsku situaciju, a pravi će se odgovor pojaviti na kraju. U tome smislu to je nalik problemu u inženjerstvu ili matematici. Postoji sve veće nezadovoljstvo tim modelom primijenjene etike, djelomice zbog dvojbi o samim utemeljujućim teorijama, a dijelom zbog posljedaka primjene.«²⁴

Ostalo je nejasno što R. Chadwick misli pod »dvojbama o samim utemeljujućim teorijama«, ali može se pretpostaviti da u kritičkim razmišljanjima nije toliko napredovala da bi pomislila na dvojbu o tome postoji li takva utemeljujuća teorija, odnosno može li uopće postojati. Primijenjena etika, kao što proizlazi iz navedenoga njenog supstancijalnog nedostatka, kategorijalno isključuje etički pluralizam tako da je svako uvažavanje i pozitivno vrednovanje pluralizma etičkih teorija od strane zagovornika primijenjene etike nelogično i možemo ga shvatiti tek kao iskaz kurtoazije i akademske pristojnosti.

18

Julian Nida-Rümelin, »Wert des Lebens«, u: Julian Nida-Rümelin (ur.), *Angewandte Ethik. Die Bereichsethiken und ihre theoretische Fundierung*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1996., str. 833.

19

Usp. Ludwig Siep, »Bioethik«, u: Annemarie Pieper, Urs Thurnherr (ur.), *Angewandte Ethik. Eine Einführung*, Verlag C. H. Beck, München 1998., str. 16–36, str. 16.

20

Urs Thurnherr, *Angewandte Ethik zur Einführung*, Junius Verlag, Hamburg 2000., str. 43–44.

21

Earl R. Winkler, »Applied Ethics, Overview«, u: R. Chadwick (ur.), *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2. izdanje, sv. I, str. 174–178, str. 175.

22

Peter Singer, »Introduction«, u: Peter Singer (ur.), *Applied Ethics*, Oxford University Press, New York 1986., str. 1–6.

23

Ovdje stavljamo u zagrade prethodno ocrtni problem s objektom primjene.

24

Ruth Chadwick, »Bioetika, etička teorija i granice medicine«, *Društvena istraživanja* 5 (1996) 3–4, str. 545–557, str. 547.

Navodimo jednu takvu gestu Ruth Chadwick. Nakon što je u spomenutom članku iz 1996. godine iskazala opreznu sumnju u deduktivizam primijenjene etike i analizirala neke od alternativa deduktivizmu, znajući ili barem sluteći gdje leži glavni problem primijenjene etike, smatrala je potrebnim zaključno naglasiti:

»Ono što bih, međutim, htjela sugerirati jest da različiti etički pristupi ne pokazuju neprimjenjivost etike, nego njezino bogatstvo. Važno je o etici razmišljati kao o resursu sučeljavanja s moralnim dilemama koje nastaju tijekom prakse. Uspijemo li barem pokazati da postoje različiti načini razmišljanja o problemima, to će biti nepojmljiv uspjeh.«²⁵

Kroz ovu gestu R. Chadwick, osim akademske uglađenosti, došlo je do izražaja i njeno iskreno i nesputano razmišljanje koje, nažalost, zbog polazišne odanosti projektu, ostaje potisnuto i zarobljeno u nesuvislom idejnom okviru primijenjene etike. Respektabilno intelektualno poštenje potvrdila je R. Chadwick i kada je kao glavna urednica drugog izdanja *Enciklopedije primijenjene etike* – dakle, u situaciji funkcijom potenciranih obaveza prema primijenjenoj etici – u »Predgovoru«, koji u ovom kontekstu možemo smatrati »kanonskim« dokumentom, ponovila svoju skepsu prema temeljnoj dogmi o primjenjivosti etike:

»... bitno je za sve one koji se bave primijenjenom etikom, kao što je bilo i 1998. [godina prvog izdanja *Enciklopedije*, op. A. Č.], da reflektiraju o tome što se 'primjenjuje', *ako se uopće išta 'primjenjuje'* [istaknuo A. Č.]. Stoga *Enciklopedija* uključuje brojne članke o etičkim i filozofskim pristupima, i povijesnim i suvremenim, i religioznim i sekularnim. No ne radi se nužno o tome da je ono što uključuje primijenjena etika samo primjena neke teorije.«²⁶

Gornji navod pokazuje također da je u *Enciklopediji*, osim glavnourednički poljuljane vjere u dogmu o primjenjivosti etike, ista ta dogma i praktično pogažena uvrštavanjem u *Enciklopediju* »brojnih članaka o etičkim i filozofskim pristupima, i povijesnim i suvremenim«. Očigledno je da su navedeni »brojni članci«, koji reprezentiraju pluralizam mnogo širi od etičkoga, ušli u *Enciklopediju* »za svaki slučaj«, odnosno za slučaj »da se ništa ne primjenjuje«, te bi se utoliko bolje uklapali u *Enciklopediju integrativne bioetike* negoli u *Enciklopediju primijenjene etike*.

Čini se da su, poput Ruth Chadwick, i brojni drugi izvorni protagonisti projekta primijenjene etike kao i njihovi europski epigoni više ili manje svjesni nepopravljive konstrukcijske greške u konceptu primijenjene etike, što na razne načine nastoje ublažiti ili minorizirati. Jedan od načina je otvaranje rasprave o mogućim alternativama deduktivizmu, što je R. Chadwick napravila u spomenutom članku, jer barem dok traje rasprava može se u drugi plan potisnuti neugodna spoznaja da je primijenjena etika u osnovi promašen koncept i održavati nada u rješivost problema. Chadwick ovdje razmatra tri alternative deduktivizmu – navođenje principa, kazuistiku i etiku skrbi – ali u svim navedenim slučajevima nalazi ozbiljne nedostatke.

Earl R. Winkler u već citiranom članku svjedoči kako su se, nakon što je primijenjena etika »izrasla u etablirano polje istraživanja i prakse«, pojavila brojna važna pitanja »o naravi tog polja i problemima unutar njega«, među kojima i »jedno od najosnovnijih pitanja o korisnosti etičke teorije«, što autor u prvi mah označava paradoksalnim. U nastavku objašnjava paradoks činjenicom da su se »mnogi filozofi koji su posjećivali klinike i dvorane za sastanke razočarali otkrivajući koliko je malo koristi od tog deduktivnog pristupa u suočavanju s pravim moralnim problemima«, što je dovelo do toga da su se »postupno mnogi filozofi i drugi koji su ekstenzivno radili u polju primijenjene etike kretali prema odbijanju tradicionalne ideje o razvijanju i primjenji-

vanju opće normativne teorije«, sve do zaključka da »razina apstrakcije tradicionalnu etičku teoriju čini uistinu suvišnom u donošenju moralne odluke o stvarnim problemima u specifičnim socijalnim okolnostima«. ²⁷

U nastavku se autor uključuje u traženje alternative deduktivizmu te govori o tome kako je skepticizam u pogledu mogućnosti da bi jedna normativna teorija mogla rješavati moralne probleme nekom vrstom dedukcije potaknuo nastanak kontekstualizma, prema kojem »nije nužno težiti univerzalno važećoj etičkoj teoriji pošto postoje realističniji načini uvažavanja moralne racionalnosti i opravdavanja«. ²⁸ Međutim, autor tvrdi da je *etika vrlina* primjerenija za primijenjenu etiku od kontekstualizma, jer ona »teži tome da gleda ispravnu akciju kao indirektno determiniranu razmatranjem koje akcije bi proistekle iz provođenja relevantnih vrlina«. ²⁹ Ovaj je autor produbljenom analizom uspio doći do ključnog zaključka o internim teškoćama primijenjene etike, koji je doduše izrazio oprezno i na posredan način, naime da deduktivizam primijenjene etike ustvari ne razumije ili da slabo razumije narav praktičnog moralnog rasuđivanja i normi koje ga vode:

»Jedna od posljedica okreta prema kontekstualizmu i etici vrlina bila je obnova napora da se bolje razumije narav praktičnog moralnog rasuđivanja i normi koje ga vode.« ³⁰

Prigovor o nerazumijevanju »naravi praktičnog moralnog rasuđivanja« zapravo je najteži prigovor metodološkoj poziciji primijenjene etike, pri čemu se ne odnosi samo na primijenjenu etiku nego, mnogo više, na analitičku filozofsku tradiciju iz koje je primijenjena etika ponikla. U toj tradiciji praktično moralno rasuđivanje svodi se na kognitivni postupak dedukcije iz općeg pravila. Nasuprot tome, u eurokontinentalnoj filozofskoj tradiciji, koja slijedi Kantovu praktičnu filozofiju, praktično moralno rasuđivanje razumije se kao praktično-refleksivni postupak univerzalizacije maksime prema kojoj se djeluje.

Drugi način ublažavanja konstrukcijske greške jest uvođenje zamjenskog imena, čime se problem perceptivno zamagljuje, a novim se nazivom otvara i mogućnost konceptualnog pomaka. Tim se sredstvom poslužio jedan od najpoznatijih autora u području primijenjene etike Peter Singer kada je svojoj knjizi dao naslov *Praktična etika*. Međutim, ublažavajući učinak te intervencije nije s ovitka prešao na sadržaj knjige. Štoviše, Singer je udvostručio misaonu konfuziju koja prati pojam primijenjene etike kada je praktičnu etiku definirao kao »primjenu etike ili morala na praktična pitanja«, pri čemu je naglasio da pojmove etike i morala koristi sinonimno. ³¹ Već sama činjenica da se Singer ne želi potruditi oko razlikovanja etike i morala loš je znak za očekivanu razinu njegova etičkog doprinosa, bez obzira na njegovu globalnu razvikanost. Ako je i moral prebačen na teorijsku stranu problema da bi se zajedno s etikom primjenjivao na praktična pitanja, onda bismo i razmatranje praktičnih pitanja u sljedećem koraku trebali također prebaciti na teorijsku stranu te primjenjivati na stvarna praktična pitanja i tako unedogled. To znači

25
Ibid., str. 549.

26
R. Chadwick, »Preface«, str. XXV.

27
E. R. Winkler, »Applied Ethics, Overview«, str. 176.

28
Ibid., str. 177.

29
Ibid.

30
Ibid., str. 178.

31
Peter Singer, *Praktična etika*, preveo Tomislav Bracanović, KruZak, Zagreb 2003., str. 1.

da primijenjena etika zbog metodologije deduktivizma ostaje zarobljena u teorijskoj sferi iz koje ne može izići da bi postala praktičnom i oplemenila stvarnu praksu, što je u eklatantnoj suprotnosti s njenim naglašenim pozivanjem na praktičnost. Primijenjena etika prema karakteru podjednako je teorija kao i svaki drugi oblik etike uključujući i onu opću, apstraktnu, normativnu etiku, naspram koje primijenjena etika želi zauzeti konkurentsku poziciju, samo s jednom već dokazanom posebnosti, naime da je riječ o lošoj teoriji. Ako je pak neka teorija loša i nemušta, to nije dokaz njene praktičnosti nego dokaz njene beskorisnosti ili čak štetnosti i za teoriju i za praksu.

Treći glavni problem primijenjene etike je *primijenjene ili uporabne naravi*, a sastoji se u razvijanju mita o praktičnosti primijenjene etike, što je ujedno i treći način na koji se, možda najučinkovitije, ublažavaju posljedice pogrešno postavljene metodološke konstrukcije primijenjene etike (deduktivizam).

Kao što smo već naveli, u situaciji etičkog vakuuma nastala je legitimna i opravdana težnja za razvijanjem konkretnog pristupa etike stvarnim problemima, posebice onima koji su se zaredali kao izravne posljedice znanstvenotehničkog napretka. Ta je težnja, najčešće u povezanosti s težnjom za razvijanjem integrativnog pristupa, došla do izražaja i do ostvarenja u brojnim etičkim inicijativama, projektima i djelima. Mogli bismo reći da je ušla u »duh vremena« u razdoblju »etičkog vakuuma«. Bez ambicije šireg zahvaćanja tog fenomena, tek kao ilustraciju spomenute težnje možemo uputiti na knjigu njemačkog etičara Ludwiga Siepa *Konkretna etika. Osnove etike prirode i etike kulture*, u kojoj je sumirao i konceptualno zaokružio svoje bavljenje konkretnim etičkim problemima u završnim decenijama prošlog stoljeća. »Konkretnu etiku« Siep određuje kao predmetno područje i kao metodu. Zanimljivo je da predmetno područje omeđuje pozivajući se na »primijenjenu etiku« kao da je riječ o patentnom pravu na zaposjednuto područje istraživanja, dok metodu »primijene« rezolutno odbija:

»To se preklapa s područjem koje se većinom naziva 'primijenjena etika', ali ne radi se ovdje o primjeni općih etičkih principa. Konkretna je etika, dakle, alternativni pristup temama primijenjene (ili 'praktične') etike.«³²

Nasuprot metodi primjene apstraktnih etičkih principa svoj metodološki pristup definira kao »konkretiziranje kriterija dobrog«,³³ dok pojam »konkretnog« određuje u analogiji s Hegelovim pojmom »samokonkretiziranja općeg« uz isključivanje momenta »samokretanja pojma«.³⁴

Jedino što je kod projekta primijenjene etike ostalo neprijeporno, kao što potvrđuje i navedeni primjer, široki je spektar konkretnih tema kojima se primijenjena etika bavi, kao i deklarirano opredjeljenje da se želi baviti upravo konkretnim temama, čime se primijenjena etika uklopila u »duh vremena« i zasigurno ga sa svoje strane osnaživala. Međutim, samo predmetno područje bavljenja bez razvijene jedinstvene metodologije ne može osigurati koherenciju i status etičkog koncepta ili projekta. Utoliko se uopće ne može govoriti o primijenjenoj etici kao etičkom konceptu ili etičkom projektu, ali se može govoriti o primijenjenoj etici kao prepoznatljivom produkcijskom *brendu* u području suvremene etike. Riječ je o marketinški osmišljenom, uspješnom *brendu* koji je iskoristio senzibilitet »duha vremena« te uspio razviti uvjerljivu marketinšku priču – mit o praktičnosti primijenjene etike.

Marketinška priča funkcionira s onu stranu njene istinitosti, ali kako je sastavni dio *brenda* i pretpostavka da je primijenjena etika etički koncept i etički projekt, tom linijom obvezni smo preispitati istinitost mita o praktičnosti primijenjene etike. Izuzetna praktičnost primijenjene etike prikazuje se štoviše

kao njena *differentia specifica*, dakle, obilježje kojim se ona izdvaja od drugih oblika etike i po kojem je ona tako suvremena, tako aktualna, tako zauzeta za dobrobit konkretnog života te utoliko, generalno uzevši – tako privlačna.

Mit o praktičnosti primijenjene etike zasniva se, s jedne strane, na stručnoj nesuvislosti ideje o primijenjenoj ili praktičnoj etici te, s druge strane, na faktografskim netočnostima o iznimnosti primijenjene etike u pogledu bavljenja konkretnim etičkim pitanjima.

Znamo da je etika filozofska disciplina koja se predmetno odnosi na praksu pod vidom moralne dimenzije ljudskog djelovanja i u tom je smislu etika praktična disciplina, a može biti i sastavni dio šireg područja filozofije, poznatog pod nazivom praktična filozofija. Sama za sebe, ona je sinonim za moralnu filozofiju. Osim prema predmetnoj usmjerenosti, bilo koji oblik etike ne može biti ni više ni manje – praktičan. Ako, dakle, uz etiku dodamo pridjev »praktična«, to može značiti ili pleonazam (kao da smo, primjerice, kazali »fizikalna fizika«) ili konceptualnu nesuvislost. Oni autori koji su pod marketinškom presijom prisiljeni ozbiljno uzimati pojmovne nesuvislosti primijenjene etike moraju se svojski potruditi da bi uspostavili pojmovni red. Ponekad to poprima i komične crte. Andreas Vieth, autor jednog od mnoštva uvoda u primijenjenu etiku, taj je problem riješio uvođenjem kategorije dvostruke praktičnosti ili, mogli bismo kazati, »praktičnosti na kvadrat«:

»Doduše, u filozofiji postoji tek nekoliko zaštićenih pojmova, ali pojam primijenjene etike se, iako često korišten, do te mjere različito upotrebljava da se snažno opire jednoznačnom određenju. Taj je pojam teško razjasniti osobito stoga što je predodžba primjenjivanja etike obilježena različitim metaforama. Tome treba dodati da je pojam primijenjene etike zapravo besmislen. Jer ako se pod 'etikom' razumije praktična filozofija i ako se 'primijenjen' tumači kao 'praktičan (u opreci prema 'teorijski'), to znači da je primijenjena etika 'praktična praktična filozofija'.«³⁵

Premda se ponuđeno razrješenje nelogičnosti u prvi mah doima kao ironiziranje ili kao potvrda izrečene tvrdnje da je pojam primijenjene etike zapravo besmislen, tome nije tako. Jer da je, primjerice, autor tako zaključio, morao bi prestati dalje raditi na već naručenom *Uvodu u primijenjenu etiku*. Stoga je već u sljedećem pasusu *bianco* potpisao potrebu baš za »praktičnom praktičnom filozofijom«:

»Da kod pitanja etike očigledno postoji potreba za 'praktičnom praktičnom filozofijom', na ovom mjestu može biti prihvaćeno kao dano.«³⁶

Ovdje bismo mogli navesti veći broj primjera kako pisci uvodâ u primijenjenu etiku gotovo s čuđenjem komentiraju da je svaka etika zapravo »primijenjena« ili »praktična«, da bi, nakon stanovitog »ali«, mirno nastavili raditi na još jednom uvodu u upravo takvu primijenjenu etiku.

Nadalje, faktografski je netočno da bi primijenjena etika u tolikoj mjeri prednjačila u obradi konkretnih tema da to može koristiti kao svoj »zaštitni znak«. Čak postoji jedna etička disciplina ili pojava koju, prema mjerilu konkretnosti, uopće nije moguće nadmašiti – kazuistika. U povijesti etike ima podosta

32

Ludwig Siep, *Konkrete Ethik. Grundlagen der Natur- und Kulturethik*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2004., str. 20.

33

Ibid., str. 9.

34

Ibid., str. 20.

35

Andreas Vieth, *Einführung in die Angewandte Ethik*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2006., str. 19.

36

Ibid., str. 20.

primjera za konkretni pristup koji koristi primijenjena etika, tako da je Peter Singer suvremenu ekspanziju primijenjene etike nazvao tek »preporodom«. Evo kako to pregnantno zaokružuje Kurt Bayertz, još jedan član kluba filozofskih autora s primijenjenom etikom u naslovu knjige:

»Je li uopće smisleno razlikovanje 'primijenjene' i 'teorijske etike'? Na jednoj strani, 'primijenjena' etika nije nikada lišena teorije; što bi ona inače primjenjivala, ako ne teoriju ili dijelove takvih teorija? Na drugoj strani, također je 'teorijska' etika u određenom smislu uvijek primijenjena: bilo bi teško navesti neki klasični tekst moralne filozofije u kojem razvijena teorija svaki put ne bi bila upućena na specijalne primjere i time primijenjena. Otvorimo li Aristotelovu *Nikomahovu etiku*, knjigu *Summa Theologiae* Tome Akvinskoga ili Humeovo djelo *Inquiry Concerning the Principles of Morals*, uvijek se pored teorijskih razmatranja nalazi i diskusija o praktičnim slučajevima. Čak se i Immanuel Kant – možda pravi reprezentant 'teorijske' etike – u svom *Zasnivanju metafizike ćudoređa* (421 ff.) ne može oduprijeti iskušenju da kategorički imperativ provjeri na četiri različita primjera; dok u *Metafizici ćudoređa* (422 ff.) diskutira niz daljnjih slučajeva za primjenu svoje teorije – među njima samoubojstvo, masturbaciju i probleme ovisnosti te svaki put svoje razmatranje zaključuje s nizom 'kazuističkih pitanja'.«³⁷

Besmisao primijenjene etike i formativna subverzija

Sada možemo proširiti odgovor na preliminarno pitanje koji smo u načelu već formulirali, naime, da je besmislenost projekta primijenjene etike razmjerna njegovoj uspješnosti. A za uspješnost smo već konstatairali da je enormna. Međutim, uspješnost je primijenjena etika postigla kao marketinški projekt (*brend*), a ne kao etički projekt. Naravno da se marketinški projekt primijenjene etike na etičkom planu ispostavlja kao besmisao. Taj učinak nesuvislosti ne možemo smatrati neutralnim nego, štoviše, izrazito štetnim, štetnim za etičku teoriju, a već smo rekli da najviše što teorija može učiniti za praksu jest to da bude dobra teorija. Zato možemo reći da je štetnost primijenjene etike za etičku teoriju i za praksu također razmjerna njenu uspjehu.

Naravno da ovdje govorimo o primijenjenoj etici kao o konceptualnom i projektnom okviru te da se besmislenost okvira ne prenosi nužno na rezultate koji su unutar njega ostvareni. Dobar projektни okvir u pravilu potencira vrijednost ostvarenjima koja uokviruje. S druge strane, teorijski vrijedni doprinosi koji nastanu u lošem okviru ne mogu poslužiti kao potvrda njegove smislenosti. Prije će ukazivati na nekritičnost i akademski oportunitizam onih koji su, radi vlastitog probitka, spremni bez protivljenja otrpjeti nesuvislosti miljea u kojem djeluju. Mnogi su autori uložili velike napore u opravdavanje nelogičnosti i unošenje smisla u projekt primijenjene etike. Pritom bi veoma često precizno nabrajali sve slabosti, nedostatke i proturječnosti primijenjene etike da bi u odsudnom momentu, kada bi trebao uslijediti poražavajući zaključak, ipak iznašli neki razlog kojim bi sve to na kraju opravdali. Kao da postoji neka nevidljiva naredba da primijenjene etike mora biti i da je »u posljednjih dvadeset godina« morala ostvariti »izvanredan razvoj« ili »upečatljiv rast«, pri čemu su dopuštena samo ona preispitivanja koja neće dovesti u pitanje spomenute dogme o egzistenciji primijenjene etike.

U ovom kontekstu treba svakako spomenuti i jedan fenomen koji nije opisan u povijesti akademskog spisateljstva, a mogli bismo ga nazvati »formativnom subverzijom«. Fenomen se eksplicirao prvenstveno u njemačkoj uvodničarskoj i priručničkoj literaturi na temu primijenjene etike, a nastao je u srazu dobre filozofske formacije autorâ i nesuvislosti posla kojim su se, iz nekog razloga, oni morali baviti. To bi se na projektnoj razini, u svjetlu iznesenih objašnjenja, moglo protumačiti i kao rezultat sraza između uspješnog marketinškog *brenda* i nesuvislog etičkog projekta. Formativna subverzija očituje

se u nizu autorskih postupaka nepoznate razine osviještenosti (svjesni, ne-svjesni, podsvjesni), kojima se suptilno izražava odmak od ideje primijenjene etike unatoč činjenici da je zaposjela naslovnicu knjige. Najčešći su oblici formativne subverzije usputne ironijske primjedbe, zatim precizno formuliranje prigovora i ne tako strastveno njihovo pobijanje, zatim ignoriranje imena primijenjene etike u sadržaju knjige bez obzira na to što se nalazi na naslovnici, a zabilježeni su i zahtjevniji autorski manevri. Ovaj fenomen svakako zaslužuje iscrpnije istraživanje i dublju analizu. Ovdje ćemo ga tek ilustrirati s dva zanimljiva slučaja.

Slučaj prvi: Hans Lenk, *Einführung in die angewandte Ethik. Verantwortlichkeit und Gewissen*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 1997.

Najprije nešto o autoru, jer njegov profil u ovom kontekstu nije nevažan i njegov postupak, najvjerojatnije, nije slučajan. Izdvajamo dva doprinosa iz njegova bogatog i raznovrsnog opusa koji potvrđuju njegovu privrženost »konkretnom pristupu« u filozofiji i etici: razvijanje »etike konkretne humanosti« na podlozi djela Alberta Schweitzera³⁸ te njegovo zalaganje za »filozofiju približenu praksi«, zasnovano na kategoriji odgovornosti.³⁹ Dakle, u njegovu *Uvodu u primijenjenu etiku* naziv »primijenjene etike« ne pojavljuje se nigdje u sadržaju knjige. Knjiga se sadržajno u potpunosti odnosi na kategorije savjesti i odgovornosti, koje su navedene u podnaslovu knjige. Posebno je intrigantno to što za spominjanje primijenjene etike nije bilo mjesta u uvodnom poglavlju »Uvod – pregled koncepcija etike«, gdje su iscrpno navedena razlikovanja u pojmu etike, kao i druge etičke kategorije.

Slučaj drugi: Julian Nida-Rümelin (ur.), *Angewandte Ethik. Die Bereichsethiken und ihre theoretische Fundierung*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1996.

Ovaj priručnik metodološki ne odstupa znatnije od drugih sličnih priručnika u području primijenjene etike, što znači da je obilježen uobičajenom pojmovnom konfuzijom. Međutim, sadrži zanimljiv primjer formativne diverzije, i to u tematici koja se odnosi na podnaslov knjige (»područne etike«), što upućuje na zaključak da je uredniku bilo stalo da u tematici podnaslova zadrži pojmovni red i odupre se klišejima primijenjene etike. Na kraju opsežnog problemskog uvodnog teksta, pod naslovom »Teorijska i primijenjena etika: paradigme, utemeljenja, područja«, autor i urednik priručnika raspravlja o područnim etikama. Najprije otvara mogućnost da za različita područja ljudske prakse budu primjereni različiti normativni kriteriji koji se ne mogu svesti na jedan jedini sistem moralnih

37

Kurt Bayertz, »Praktische Philosophie als angewandte Ethik«, u: Wolfgang Sander, Christian Igelbrink, Friedhelm Brüggem (ur.), *Urteilsbildung – eine lösbar pädagogische Herausforderung. Theoretische Grundlagen und praktische Hinweise*, Lit Verlag, Berlin 2014., str. 146–180, str. 146–147.

38

Usp. Hans Lenk, *Konkrete Humanität. Vorlesungen über Verantwortung und Menschlichkeit*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main

1998.; Hans Lenk, *Albert Schweitzer: Ethik als konkrete Humanität*, Lit Verlag, Münster 2000.

39

Na toj crti objavio je 1973. godine programatski spis »Plädoyer für praxisnähere Philosophie«; ponovno objavljeno u: Hans Lenk, *Praxisnahes Philosophieren. Eine Einführung*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 1999., str. 195–201.

pravila i principa. Potom iznosi svoj stav: »Umjesto o ‘primijenjenoj etici s njenim različitim fokusiranjima’ bilo bi stoga bolje, po mom mišljenju, govoriti o ‘područnim etikama’«. ⁴⁰ Prelazi na analizu onih područja djelatnosti koja se konstituiraju preko društvenih podsustava te se na prvom mjestu osvrće na medicinsku etiku da bi na tom primjeru potvrdio prethodno izneseni načelni stav: »Umjesto da se medicinska etika shvaća kao dio primijenjene etike, trebalo bi ovu disciplinu prije razumjeti kao onaj dio etike koji se odnosi na specifično područje ljudske prakse.« ⁴¹ Nakon što je pobrojao i analizirao veći broj područnih etika i time ih spasio od isporučivanja nezavjesnoj tvorevini primijenjene etike, u završnom pasusu ovog odjeljka vraća se na sređivanje odnosa s primijenjenom etikom. Najprije joj udjeljuje kompliment, iako nije jasno na temelju čega, tvrdnjom da je primijenjena etika »projekt prosvjetiteljstva«, a zatim je uvijeno, u formi preporuke, zapravo kritizira: »Ujedno diskurs primijenjene etike ne smije podležiti iskušenju novoiznalaženja onog moralnog. Ishodište deskriptivnih i normativnih utemeljenja uvijek su zajednički elementi naših deskriptivnih i normativnih sustava uvjerenja; oni ne mogu biti niti *ab ovo* nanovo konstruirani niti kritizirani sa stajališta izvan svakog sustava uvjerenja.« ⁴²

Primijenjena etika kao institucija etičkog apsurdna

Primijenjena etika kao marketinški projekt uspjela je – invazivnim nastupom, enormnom produkcijom, širenjem utjecaja te posebice ucjepljivanjem u eurokontinentalni etički diskurs – u otvoreni prostor etičkog vakuuma importirati vlastiti konceptualni besmisao i ispuniti ga misaonom konfuzijom koja u nekim segmentima prelazi u teorijsko mučenje ⁴³ za one koji bi zapeli da u nekim pojmovnim konstrukcijama primijenjene etike pod svaku cijenu pronađu smisao.

Primijenjena etika od početka je bila suočena sa supstancijalnim nedostatkom koji se sastojao u faktičnom nepostojanju i u načelnoj nemogućnosti uspostavljanja »objekta primjene«, što znači opće normativne etike koja bi služila kao rezervoar normi odakle bi se one postupkom dedukcije primjenjivale na praksu, čime bi primijenjena etika dokazivala svoju »praktičnost«. U sklopu primijenjene etike čak nije bilo moguće pokrenuti raspravu o konkurentskim etičkim pozicijama kako bi se izdvojila određena pozicija koja bi se mogla proglasiti neprijepornom jer bi se time primijenjena etika pretvorila u svoju opreku – u teorijsku etiku. Međutim, jedna druga rasprava, kojom je djelotvorno održavano stanje misaone konfuzije, kontinuirano se vodila unutar primijenjene etike, a odnosila se na posebne etike i njihove relacije prema primijenjenoj etici. Ta je rasprava dovela do rezultata da su posebne etike jedna za drugom postajale grane primijenjene etike te da se carstvo disciplina i subdisciplina primijenjene etike na kraju proširilo do nepreglednosti, što je neke autore kasnijih uvoda u primijenjenu etiku znalo dovesti na rub očaja:

»Postoji nepregledno mnoštvo područnih etika i polazišta primijenjene etike. Kada bi se prikazali ili kada bi se dao samo njihov reprezentativni pregled, rasprsnuo bi se okvir ovog *Uvoda*.« ⁴⁴

Naravno da svaki uvod u primijenjenu etiku ima svoj vlastiti popis disciplina i subdisciplina primijenjene etike te da se ti popisi, u skladu sa stilskim načelom konfuzije, međusobno do te mjere razlikuju da je gotovo nemoguće naći dva popisa koji bi se podudarali. Ovdje upućujemo na popis iz jednog uvoda u primijenjenu etiku koji se izdvaja preglednošću i koji je u knjizi dan u gra-

fičkom prikazu. Annemarie Pieper i Urs Thurnherr u svom *Uvodu u primijenjenu etiku* podijelili su filozofsku etiku na opću etiku i na primijenjenu etiku. Dok opća etika obuhvaća tri discipline (deskriptivna etika, normativna etika i metaetika), primijenjena etika je u hijerarhiziranom prikazu razgranata čak na osamnaest disciplina i subdisciplina (bioetika, ekološka etika, medicinska etika, etika životinja, psihološka etika, socijalna etika, etika prava, politička etika, gospodarska etika, etika medija, pedagoška etika, feministička etika, filozofska praksa, etika znanosti, etika tehnike i evolucijska etika).⁴⁵

Inflacija posebnih etika, kao i konjunktura primijenjene etike, kao što se pokazalo, djelovali su destruktivno, s jedne strane, na normativni autoritet tradicionalne etike, dok su, s druge strane, potencirali zbuđenost i normativnu dezorijentaciju u suočavanju s opasnostima suvremene znanstveno-tehničke civilizacije. Premda su te dvije tendencije nastupale na istoj crti destrukcije, ne može se reći da su potekle iz istog ishodišta. Međutim, u konačnici su se snagom negativne sinergije stopile u jedinstveni institucionalni oblik etičkog apsurd.

Institucija etičkog apsurd nastala je u onom trenutku kada je primijenjena etika kao isprazna marketinška etiketa sama preuzela prazno mjesto »objekta primjene« i ulogu »opće etike«⁴⁶ za nepovezani i nedefinirani konglomerat posebnih etika koje su pretvorene u njene grane.

40

Julian Nida-Rümelin, »Theoretische und angewandte Ethik: Paradigmen, Begründungen, Bereiche«, u: J. Nida-Rümelin (ur.), *Angewandte Ethik*, str. 3–85, str. 63.

41

Ibid., str. 63–64.

42

Ibid., str. 69.

43

Kao enciklopedijski, a možda i kao antologijski primjer teorijskog mučenja možemo uzeti natuknicu o »globalnoj etici« iz *Enciklopedije primijenjene etike*. Evo jednog »objašnjenja« iz dotične natuknice: »Odnos između globalne etike i primijenjene etike prijedporan je. Globalnu etiku može se smatrati podvrstom primijenjene etike – granom primijenjene etike koja se posebno bavi 'globalnim' dilemama. Obrnuto, nju se može gledati kao nadilaženje tradicionalne domene primijenjene etike i udaljavanje od primijenjene etike. Odnos globalne etike prema primijenjenoj etici predstavlja kontekst ovog članka jer nudi koristan okvir za pregled globalne etike: zaoštrava sličnosti i razlike između globalne etike i drugih primijenjenih etika te stoga pokazuje što je distinktivno u globalnoj etici.« Vidi: H. Widdows, »Global Ethics, Overview«, str. 514.

44

A. Vieth, *Einführung in die Angewandte Ethik*, str. 19.

45

Annemarie Pieper, Urs Thurnherr, »Einleitung«, u: A. Pieper, U. Thurnherr (ur.), *Angewandte Ethik*, str. 7–13, str. 9.

46

Tvrđnju da primijenjena etika preuzima ulogu opće etike u etičkom univerzumu, koji je već dobrim dijelom podešen prema njenim mjerilima, ne bi trebalo shvatiti kao interpretativno pretjerivanje jer takvo stanje stvari potvrđuje primijenjenoetička literatura. Tako Christian Schicha, urednik zbornika radova *Kriteriji održive gospodarske etike. Komunikacija u polju napetosti između ekonomije i ekologije*, u uvodnom tekstu »Zadaće, značajke i ciljevi primijenjene etike«, postavlja kategorijalni okvir rasprave, u kojem primijenjenu etiku u potpunosti izjednačava s općom etikom. Evo njegovih uvodnih definicija: »Primijenjena etika ili moralna filozofija shvaćena je kao disciplina koja se u razumijevanju 'krizne refleksije' (Riedel 1979) kod problema moralnog odlučivanja bavi normama, vrijednostima i temeljnim orijentacijama čovjeka. (...) U razumijevanju ovog zbornika 'etika' treba zauzeti isto značenje kao 'moralna filozofija'.« – Christian Schicha (ur.), *Kriterien einer nachhaltigen Wirtschaftsethik. Kommunikation im Spannungsfeld zwischen Ökonomie und Ökologie*, Universität Duisburg-Essen, Duisburg 2000., str. 3.

Ante Čović

The Nonsense of “Applied Ethics”

From Ethical Vacuum to Ethical Absurdity

Abstract

The author considers the current process of fragmenting ethics into numerous special ethics at the starting point of the article as a process of destroying ethics as a philosophical discipline. He relates this to the historical failure of ethics which due to categorical limitations could not address the challenges of the advanced scientific-technical civilisation, resulting in an “ethical vacuum” (H. Jonas). In response to the ethical vacuum, a number of ethical initiatives have emerged which the author, according to the effects on the rehabilitation of the role of traditional ethics and on the creation of a new orientation framework, classifies on a destructive and productive line. On the productive line of overcoming the ethical vacuum, bioethics has emerged which, along with other ethical projects, has created a new orientation atmosphere that the author calls “a new ethical culture”. On the destructive line, along with the inflation of special ethics, a special form of destruction has emerged in terms of implanting “applied ethics”, which the author refers to as a nonsensical concept, into the fabric of traditional ethics. Then the author presents three main problems of applied ethics. The first is of a substantive nature and consists in the fact that applied ethics does not have and in principle cannot have unquestionable norms as an object of application. The second main problem is of a methodological nature and consists in the inappropriateness and non-acceptance of deductivism as a model of applying ethical norms to practice. The third main problem is of a practical nature and consists in developing the myth of the practicality of applied ethics. The author concludes that applied ethics is neither an ethical concept nor an ethical project but a market brand which on the ethical plane turns out to be nonsense. In the point of the article, the author argues that applied ethics became an institution of ethical absurdity the moment it, as an empty marketing label, took over the vacancy of the object of application and the role of general ethics for an unrelated and undefined conglomerate of special ethics transformed into its branches.

Keywords

ethics, applied ethics, bioethics, ethical vacuum, ethical absurdity